

Investigating the Concept of “Progressive Development of Law” In the System of International Human Rights Law and Comparing It with the General International Law

Amir Hossein Mohebali¹

1. PhD in Public International Law, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Email: A.h.mohebali@gmail.com

ABSTRACT

International human rights law has features distinguishing it from other disciplines of public international law. These special features have caused some common words to undergo a conceptual transformation and evoke a different meaning from what they have in the field of international law. One of these terms is "progressive development of rights". The declaratory nature of human rights rules (in all forms of rules, including custom and treaty), has led to the fact that in the subject area of international human rights law, which is all about recognition, progressive development creates the meaning of promotion of status and promotion of human rights. While in international law, progressive development brings to mind the concept of establishment and creation of rights.

Examining keywords such as "progressive

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.310271.1810

Received:
6 January 2022

Accepted:
9 April 2022

Published:
5 September 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

development of rights" and identifying and explaining their exact meaning in the subject area will have the benefit that human rights obligators, who are the governments in most cases, understand the nature and scope of their obligations correctly and implement them in a timely manner and in accordance with the protectionist goals of human rights.

By explaining the characteristics of international law and international human rights law, The present study works on the semantic difference of the term "progressive development of rights" in international human rights law and in the field of general international law, and the alternatives to progressive development in international human rights law and what they mean.

Keywords: General International law, International Human Rights Law, Progressive Development, Protection, Promotion.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Role of Monitoring Committees in the Development and Promotion of International Human Rights Treaties", Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Amir Hossein Mohebali: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Mohebali, Amir Hossein. "Investigating the Concept of "Progressive Development of Law" In the System of International Human Rights Law and Comparing It with the General International Law". *Journal of Legal Research* 23, no. 58 (September 5, 2024): 117-152.

Extended Abstract

The system of international law has unique features compared to other legal systems. International law is a set of rules and regulations governing the international community. Although states are the main and so-called active actors in international law, the international law is gradually witnessing the presence of other actors such as international organizations, transnational corporations, non-governmental organizations, national liberation movements and ultimately human beings. In addition, the subject area of international human rights law, as one of the subject areas of international law, has its own characteristics that are both influenced by specific features of international law and clearly affect international law. The main manifestation of the impact of human rights on international law can be found in the "Movement for the Humanization of International Law". Today, the respect, protect and implementation of human rights is no longer limited to the subject area of international human rights law, but the ability to apply human rights rules to actors such as NGOs, transnational corporations and even human beings is discussed. Adequate monitoring of human rights as a commitment of transnational corporations, as well as efforts to reach binding treaties to engage non-state actors, are all signs of the growing impact of human rights law on various areas of international law.

The fact that human rights is based on the principle of non-exchange of interests, is the first and most fundamental cornerstone which is not found in any other subject area of international law. These unique features in the field of human rights, in addition to highlighting the fundamental differences between this field and other fields of international law, today emerge as global criteria and standards and influence other fields as well. The process of humanization of international law with indicators such as good governance, human security and responsibility for protection is the least fruitful result that the universality and comprehensiveness of the international human rights principle has produced. Thus, in the international arena, few issues can be found that are not affected by human rights issues. Trade, the seas, the environment, and many of the primary rules and regulations of international law, as well as the secondary rules of international law (the law of international responsibility of states), are influenced by human rights.

The codification and development of international law is no different from this human rights-oriented atmosphere. In addition, the disruption of the rule of the game, which has become a feature of human evolutionary rights today, has gone so far that we can speak of a conceptual metamorphosis of words in this subject area. One of these terms, which has undergone a conceptual change in the subject area of human rights and is sometimes used as an alternative term,

is "progressive development of rights".

The declaratory nature of human rights rules (in all forms of rules, including custom and treaty), has led to the fact that in the subject area of international human rights law, which is all about recognition, progressive development creates the meaning of promotion of status and promotion of human rights. While in international law, progressive development brings to mind the concept of establishment and creation of rights.

Examining keywords such as "progressive development of rights" and identifying and explaining their exact meaning in the subject area will have the benefit that human rights obligators, who are the governments in most cases, understand the nature and scope of their obligations correctly and implement them in a timely manner and in accordance with the protectionist goals of human rights.

By explaining the characteristics of international law and international human rights law, The present study works on the semantic difference of the term "progressive development of rights" in international human rights law and in the field of general international law, and the alternatives to progressive development in international human rights law and what they mean.

It is obvious that any interpretation of words will not be possible and correct except with due attention to the nature of the subject matter in which the words are forged. Paying attention to the paradigm or theoretical framework of the word is the main component of correct understanding of the concept, and this important issue especially in the area of international human rights law requires more precision. Accordingly, one of the foundations of the present study, which refers to clarifying the differences in the nature and characteristics of the two subject areas of general international law and international human rights law, will be briefly explained first and then the conceptual metamorphosis of the term progressive development in international human rights law and its alternative terms and concepts will be discussed.

بررسی مفهوم «توسعه مترقیانه حقوق» در نظام حقوق بین‌الملل بشر و مقایسه آن با نظام حقوق بین‌الملل عام

امیر حسین محبعلی^۱

۱. دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
a.h.mohebali@gmail.com

چکیده:

حقوق بین‌الملل بشر دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر رشته‌های حقوق بین‌الملل عمومی مجزا نموده است. این ویژگی‌های خاص سبب گردیده تا برخی واژگان مشترک، دچار تحول یا دگردیسی مفهومی شده و معنایی متفاوت از آنچه در حوزه حقوق بین‌الملل دارند را به ذهن متبادر نمایند. یکی از این واژگان «توسعه مترقیانه حقوق» است.

خصیصه اعلامی بودن قواعد حقوق بشری (در تمامی انواع و اشکال قاعده اعم از عرف و معاهده) سبب گردیده که توسعه مترقیانه که در حقوق بین‌الملل مفهوم تأسیس و ایجاد حق را به ذهن متبادر می‌نماید، در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر که تماماً از جنس شناسایی است، معنای ارتقای جایگاه و مقام و ترویج حقوق بشر را با خود به ارمغان آورد.

مداقه در واژگان کلیدی و پرکاربردی چون «توسعه مترقیانه حقوق» و تشخیص و تبیین مفهوم دقیق آنها در حوزه موضوعی مورد بحث، این فایده را خواهد داشت که متعهدان قواعد حقوق بشری که در بیشتر موارد

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/ILR.2022.310271.1810

تاریخ دریافت:
۱۶ دی ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۲۰ فروردین ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

دولت‌ها هستند، ماهیت تعهدات و دامنه آنها را به‌درستی درک کرده و آنها را به نحو صحیح و مطابق با اهداف حمایت‌گرایانه حقوق بشر، به‌موقع اجرا گذارند. پژوهش حاضر به دنبال آن است که با تشریح ویژگی‌های حقوق بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشر، به این پرسش مبنایی پاسخ دهد که واژه «توسعه مترقیانه حقوق»، در حقوق بین‌الملل بشر چه تفاوت معنایی با این واژه در حوزه حقوق بین‌الملل عام دارد و واژگان جایگزین توسعه مترقیانه در حقوق بین‌الملل بشر چه هستند و چه معنایی را به ذهن متبادر می‌نمایند.

کلیدواژه‌ها:

حقوق بین‌الملل عام، حقوق بین‌الملل بشر، توسعه مترقیانه، حمایت، ارتقا.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «نقش کمیته‌های ناظر بر میثاقین در توسعه و ارتقای حقوق بین‌الملل بشر»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

امیرحسین محبعلی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

محبعلی، امیرحسین. «بررسی مفهوم «توسعه مترقیانه حقوق» در نظام حقوق بین‌الملل بشر و مقایسه آن با نظام حقوق بین‌الملل عام». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۸ (۱۵ شهریور ۱۴۰۳): ۱۱۷-۱۵۲.

مقدمه

حقوق بین‌الملل بشر دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که آن را از سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل متفاوت می‌سازد. ابتدای حقوق بشر بر اصل عدم تبادل منافع^۱، اولین و بنیادی‌ترین سنگ بنایی است که در هیچ یک از دیگر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل دیده نمی‌شود. این ویژگی‌های منحصر به فرد در حوزه حقوق بشر، علاوه بر اینکه تفاوت‌های اساسی بین این رشته و سایر رشته‌های حقوق بین‌الملل رقم زده، امروزه به‌عنوان معیارها و استانداردهای جهانی رخ می‌نماید و سایر رشته‌ها را نیز تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل با شاخص‌هایی چون حکمرانی مطلوب، امنیت انسانی و مسئولیت حمایت، کمترین ثمره‌ای است که عمومیت و جامعیت قاعده بین‌المللی حقوق بشر به بار آورده است.^۲ از این رو در صحنه بین‌المللی، کمتر موضوعی را می‌توان یافت که متأثر از مباحث حقوق بشری نباشد. تجارت، دریاها، محیط زیست و بسیاری از قواعد و مقررات اولیه حقوق بین‌الملل و همین‌طور قواعد ثانویه حقوق بین‌الملل (حقوق مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها) تحت تأثیر حقوق بشر قرار دارند.^۳

حقوق بین‌الملل عمومی که خود مدلی از تفاوت در مبانی حقوق (نظیر جایگزینی قاعده مشارکت بازیگران با قاعده تبعیت از قدرت برتر و وحدت واضح و تابع و همچنین مفروض داشتن آثارشیم در نظام بین‌الملل و تعیین اعمال خودیاری و اقدام متقابل به‌عنوان ضمانت اجرا قواعد تعیین شده و ...) را به جهانیان عرضه نمود و در بادی امر با سودای تحریم جنگ پا به عرصه وجود نهاد، در سالیان متمادی دچار تحولات عدیده شد و از سال ۱۹۴۵ یعنی هم‌زمان با تأسیس سازمان ملل متحد، حقوق بشر را به‌عنوان یکی از کاربسته‌ها و اهداف اصلی خود معرفی نمود؛ اما دیری نپایید که حقوق بشر چون بذری بارور، رشد و تکثیر یافت؛ تا جایی که تمامی حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل را نیز تحت تأثیر خود قرار داده و با توسل به تورم هنجاری و نهادی به وجود آمده، بسیاری از اصول حاکم بر حقوق بین‌الملل (از جمله ابتدای حقوق بین‌الملل بر اصل اراده و رضایت) را دچار تحول و دگرگونی ساخت. یکی از نمونه‌های بارز و آشکار این تحول را می‌توان در نظرات تفسیری صادره از سوی نهادهای

1. The Principle of Non Reciprocity

۲. حسین شریفی طرازکوهی و فاطمه فتح‌پور، «الزامات متقابل با تروریسم در پرتو روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل»، مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۹، ۲۴ (۱۳۹۶)، ۲۱۱.

۳. برای مطالعه بیشتر نک: آمپاروسان خوزه جیل و ابراهیم بیگ‌زاده، «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر»، تحقیقات حقوقی، ۳، ۲۹-۳۰ (۱۳۷۹)، ۲۵۵-۳۰۷.

معاهده‌ای دید. توضیح آنکه، اگرچه وفق مواد ۳۱ و ۳۲ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ حقوق معاهدات^۴، تفسیر معاهدات جز توسط طرفین معاهده میسر نیست و اعتبار ندارد، لیکن کمیته‌ها که متشکل از متخصصان و کارشناسان خبره حقوق بشری هستند، خود رأساً به صدور چنین تفسیرهایی از مواد کنوانسیون‌های حقوق بشری مبادرت ورزیده و تنها دولت‌ها را در جریان تفسیرهای خود قرار داده و نظرات آنها را در یک بازه زمانی اخذ می‌نمایند و سپس با نهایی‌سازی نظر تفسیری، به‌واقع تفسیری جامع از ماده یا موادی از کنوانسیون بر خلاف اصول مقرر در کنوانسیون وین ارائه می‌دهند. این عملکرد، شاید در چهارچوب قانونی بودن^۵، وجاهت نداشته باشد و با اصول کلاسیک تفسیر مغایر بنماید، لیکن در چهارچوب مشروعیت^۶، به چنان جایگاهی رسیده است که امروزه می‌توان به‌جرات از آنها به‌عنوان استانداردهای حداقلی حقوق بشر و ملاک و معیاری معتبر برای گزارش‌دهی دوره‌ای کشورهای یاد کرد^۷.

مثال دیگر که آشکارا تحول در مبانی حقوق بین‌الملل را نشان می‌دهد، تسری قاعده حقوق بین‌الملل بشر بر بازیگران غیردولتی است. حقوق بین‌الملل که تحت تأثیر اندیشه‌های گروسیوس پای به عرصه وجود نهاد، امروز تحت تأثیر اندیشه‌های کانت و با روایتی تازه از حقوق طبیعی و حقوق بین‌الملل بشر، به‌مثابه نقبی بود که در قلعه حاکمیت دولت‌ها افتاد^۸. امروزه دیگر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، تنها بازیگران عرصه بین‌المللی نیستند و بازیگران غیردولتی اعم از شرکت‌های فراملی و سازمان‌های مردم‌نهاد، موضوع حق و تکلیف قرار می‌گیرند. شورای امنیت سازمان ملل متحد، در قطعنامه‌های خود در جریان بحران عراق و سوریه، حتی گروه تروریستی داعش را نیز خطاب قرار داده و رعایت برخی اصول انسانی را از آنها مطالبه می‌کند. در حوزه تجارت، شرکت‌های فراملی، دیگر به‌مانند سابق، آزاد به انجام هر کاری نیستند بلکه در قبال حقوقی که تحت عنوان حقوق سرمایه‌گذاری دارند، دارای تکالیفی چون رعایت مقتضی حقوق بشر در کشور محل سرمایه‌گذاری هستند^۹. سازمان‌های مردم‌نهاد به‌ویژه در حوزه حقوق بشر چنان رشد قارچ‌گونه داشته‌اند که شاید گزافه نباشد اگر آنها را عاملان اصلی تورم

4. Available at: <https://www.jus.uio.no/lm/un.law.of.treaties.convention.1969>, Accessed September 28, 2021

5. Legality

6. Legitimacy

۷. برای مطالعه بیشتر نک: پوریا عسکری، حق شرط بر معاهدات حقوق بشری، چاپ دوم (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۶).

۸. محمدعلی موحد، در هوای حق و عدالت، چاپ اول (تهران: کارنامه، ۱۳۸۱)، ۱۰۲.

9. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/CorporateHRDDueDiligence.aspx>, Accessed September 28, 2021.

هنجاری به وجود آمده در حوزه موضوعی حقوق بشر بدانیم. این سازمان‌ها آشکارا به انجام اموری چون ارائه پیش‌نویس معاهدات حقوق بشری، نظارت بر اجرای حقوق بشر در کشورها و حتی اجرای مقررات حقوق بشری در کشورها می‌پردازند؛^{۱۰} بنابراین، حقوق بشر، اصل دولت‌محوری حقوق بین‌الملل را با چالشی جدی مواجه کرد و اشخاص، اعم از حقوقی و حقیقی را به‌عنوان تابعان و حتی واضعان حقوق بین‌الملل معرفی کرد. اگرچه کماکان و البته ظاهراً باید بر اصل دولت‌محوری و ستفالیایی و اصالت اراده و رضایت دولت‌ها تکیه نمود، لیکن اثربخشی و نفوذ مفاهیم حقوق بشری در اراده دولت‌ها در عصر حاضر، غیرقابل انکار است.

آنچه سبب و انگیزه اصلی نگارنده از نگارش این مقاله است، تبیین تأثیر ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد حقوق بین‌الملل بشر در تفسیر «توسعه مترقیانه حقوق» و مقایسه آن با تفسیر این واژه در حوزه حقوق بین‌الملل عام است.

حقوق بین‌الملل عام، پایه و ریشه اصلی کل نظام حقوق بین‌الملل است^{۱۱} و به معنای قواعد حقوقی عام‌الشمول بوده که بر تمامی اعضای جامعه بین‌الملل اعم از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی حاکم است. بسیاری از اندیشمندان حقوق بین‌الملل نظیر باکستر و دینشتاین معتقدند که حقوق بین‌الملل عام تنها دربرگیرنده عرف بوده و سایر منابع حقوق بین‌الملل نظیر معاهدات، دکترین، روبه قضایی و اصول کلی حقوقی نمی‌توانند در چهارچوب این تعریف بگنجد؛ هرچند یک معاهده دربرگیرنده تعداد زیادی از دولت‌ها باشد، مانند منشور ملل متحد.

با این وجود معاهدات در بسیاری از موارد با عرف گره می‌خورند. بدین ترتیب که بسیاری از مفاد معاهدات یا کنوانسیون‌های بین‌المللی یا تدوینگر عرف به حساب آمده و یا اینکه خود ایجادکننده یک عرف جدید در نظام بین‌الملل تلقی می‌شوند. از جمله این اسناد می‌توان به طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل در خصوص مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱) اشاره کرد که با وجود اینکه هیچ‌گاه به تصویب دولت‌ها نرسید، اما بسیاری از مفاد آن به عرف تبدیل گردید. از طرف دیگر، مأموریت توسعه مترقیانه یا تکاملی و ارتقایی حقوق نیز بنا به ماهیت و ویژگی‌های حقوق بین‌الملل عمومی، خاصه حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، اگرچه در ظاهر مأموریتی برگرفته از اساسنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل یا قطعنامه‌ای

۱۰. پوریا عسکری و نیلوفر سعیدی، «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تأکید بر عفو بین‌الملل»، پژوهش حقوق عمومی، ۱۸، ۵۳ (۱۳۹۵)، ۲۹.

۱۱. گریگوری تانکین و سیدفضل‌الله موسوی، «آیا حقوق بین‌الملل عام تنها حقوق عرفی است؟»، حقوقی بین‌المللی، ۱۳، ۱۸-۱۹ (۱۳۷۳)، ۳۴۲-۳۴۳.

در شورای حقوق بشر است، اما در ذات خود تعهدی عام‌الشمول از جنس حقوق بین‌الملل عام است. بر همین اساس، پژوهش حاضر به بررسی مفهوم توسعه مترقیانه در نظام حقوق بین‌الملل بشر و مقایسه آن با نظام حقوق بین‌الملل عام می‌پردازد.

بدیهی است که هرگونه تفسیر در خصوص واژگان، جز با توجه دقیق به مقتضای ذات حوزه موضوعی که واژگان در چهارچوب آن جعل شده‌اند، میسر و صحیح نخواهد بود. توجه به پارادایم یا چهارچوب نظری واژه، اصلی‌ترین مؤلفه شناخت صحیح مفهوم است و این مهم به‌ویژه در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر از ظرافت بیشتری برخوردار بوده و دقت بیشتری را می‌طلبد. بر این اساس، یکی از بنیان‌های پژوهش حاضر که به شفاف‌سازی تفاوت ماهیت و ویژگی‌های دو حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل عام و حقوق بین‌الملل بشر اشاره دارد، در ابتدا به‌صورت موجز توضیح داده خواهد و سپس دگردیسی مفهومی واژه توسعه مترقیانه در حقوق بین‌الملل بشر و واژگان و مفاهیم جایگزین آن مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱- ماهیت و ویژگی‌های نظام‌های حقوق بین‌الملل عام و حقوق بین‌الملل بشر

۱-۱- ماهیت و ویژگی‌های نظام حقوق بین‌الملل

حقوق بین‌الملل، مجموعه قواعد و مقررات حاکم بر جامعه بین‌المللی است. اگرچه دولت‌ها بازیگران اصلی و به اصطلاح فعال حقوق بین‌الملل به حساب می‌آیند، اما صحنه حقوق بین‌الملل به تدریج شاهد حضور دیگر بازیگران مانند سازمان‌های بین‌المللی بین‌الدولی، شرکت‌های فراملی، سازمان‌های غیردولتی، جنبش‌های رهایی‌بخش ملی و در نهایت افراد انسانی بود.^{۱۲} با این وجود، دولت‌ها همچنان نقش آفرینان اصلی و اولیه حقوق بین‌الملل به حساب می‌آیند؛ به عبارت دیگر، کماکان دولت‌ها واضعان قواعد حاکم بر کل جامعه بشری هستند.^{۱۳}

برای درک بهتر و دقیق‌تر ماهیت و ویژگی‌های حقوق بین‌الملل، ضروری است تا نگاهی دقیق به فرآیند تاریخی شکل‌گیری این رشته نوظهور و نوپا بیفکنیم. جامعه بین‌المللی در مفهوم جامعه بین‌الدولی، گو اینکه در اواخر قرون وسطی اروپایی پدیدار گشت و در قرون هفدهم و هجدهم رشد نمود.

۱۲. سیدقاسم زمانی، گفتارهایی در حقوق بین‌الملل بشر (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۴۰۰)، ۲۰.

۱۳. آرامش شهبازی، نظام حقوق بین‌الملل وحدت در عین کثرت (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۹)، ۶۳.

در این راستا، سازمان ملل متحد سمبل جامعه بین‌المللی معاصر محسوب می‌شود که متضمن عضویت تقریباً تمام دولت‌های جهان است.^{۱۴}

حقوق بین‌الملل که در ابتدا موضوع مباحث گسترده و ریشه‌ای فلاسفه و اندیشمندان بود و در ماهیت، فلسفه وجودی و چپستی آن اختلاف‌نظرهای عدیده‌ای وجود داشت و برخی از آن به‌عنوان حقوق عمومی خارجی یاد می‌کردند و برخی نیز آن را در قامت حقوق جهانی تعریف می‌نمودند، پس از چالش‌های زیاد و فراز و نشیب‌های فراوان به ساحل امن آرامش نائل آمد و پس از جنگ دوم جهانی و هم‌زمان با تأسیس سازمان ملل متحد توانست تعریفی واحد و مشخص از خود ارائه نماید.

در یک تعریف مورد توافق جامعه بین‌المللی، حقوق بین‌الملل به مجموعه قوانین و مقرراتی اطلاق می‌شود که تنظیم‌کننده روابط میان بازیگران این عرصه یعنی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی است. به بیان دیگر حقوق بین‌الملل، نظامی است که وظیفه صیانت از حکومت قانون در عرصه بین‌المللی و نیل به ارزش‌های مشترک همچون بشریت، عدالت و امنیت را برعهده دارد.^{۱۵}

نظام حقوق بین‌الملل عمومی، دارای ویژگی‌ها و خصایص منحصر به فردی است که آن را از نظام حقوق ملی یا داخلی کشورها متمایز می‌نماید. در ادامه به چند مورد از این تفاوت‌ها اشاره خواهد شد:

الف) فقدان قدرت مرکزی

ساختار قدرت در نظام حقوق بین‌الملل، از نوع افقی است. برخلاف نظام داخلی دولت‌ها، قاعده قابل اعمال در نظام حقوق بین‌الملل، نشئت گرفته از یک قدرت فائقه نبوده و بر اساس احترام به اصل استقلال و حاکمیت دولت‌ها و همچنین اولویت مشارکت و همبستگی دولت‌ها بر تبعیت از یک قدرت برتر، شناسایی یا ایجاد می‌گردد.^{۱۶}

ب) آنارشیک بودن

نبود قدرت عالی یا برتر در نظام حقوق بین‌الملل و ابتدای آن بر مشارکت و همکاری دولت‌ها (وحدت واضع و تابع) سبب گردیده که نظام بین‌المللی به یک نظام آنارشیک یا غیرمنظم تعبیر شود. این آنارشیک در عین حال که می‌تواند ماهیت الزام‌آور یا همان عنصر ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل

۱۴. شهرام زرنشان، شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین‌الملل عرفی، چاپ دوم (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳)، ۲۲.

۱۵. زهرا محمودی کردی، «ماهیت اصول کلی حقوقی و کارکردهای آن در حقوق بین‌الملل»، حقوقی بین‌المللی، ۳۵، (۱۳۹۷)، ۳۲۹.

۱۶. آنتونیو کاسسه، حقوق بین‌الملل، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵)، ۲۷.

را با خلل مواجه سازد، اثر طبیعی حاکمیت برابر دولت‌ها و استقلال آنها است. کافی است که به ابزارهای اجرای حقوق بین‌الملل یا ضمانت اجراهای آن نظر بیفکنیم. خودیاری یا اقدامات متقابل که اساساً و بالذات عملی غیرقانونی به حساب می‌آیند، به لحاظ برخی شرایط، تنها ابزارهای اجرای حقوق بین‌الملل هستند که گواهی آشکار بر ماهیت غیرمتمرکز، پراکنده و آنارشیک حقوق بین‌الملل است.

ج) ابتدا بر اصل رضایت دولت‌ها^{۱۷}

این ویژگی که در واقع برگرفته از ویژگی اول یعنی فقدان قدرت مرکزی است، به ارزش والای جایگاه اصل رضایت دولت‌ها و رفتار متقابل در حقوق بین‌الملل اشاره دارد. انعکاس این اصل هم در قانون‌گذاری و هم در اجرای قوانین نمایان می‌گردد. تمامی قواعد حقوق بین‌الملل جز با رضایت دولت‌ها قابل اجرا نبوده و در مرحله اجرا نیز این امکان برای دولت‌ها وجود دارد که با توسل به حق شرط یا اعلامیه‌های تفسیری یا اعتراض‌های مستمر، از جریان عام یک قاعده نسبت به خود جلوگیری به عمل آورند.

د) پویایی و ماهیت تکاملی یا توسعه‌ای حقوق بین‌الملل

اگر بتوانیم از ذکر ویژگی نوپایی حقوق بین‌الملل صرف‌نظر کنیم و آن را فاکتور بگیریم، به یقین نمی‌توان به ویژگی پویایی حقوق بین‌الملل اشاره نکرد. نظر به تأثیر مشخص و معنادار اصل برابری حاکمیت‌ها در حقوق بین‌الملل و همچنین ابتدای روابط بین‌الملل بر منافع و مصالح دولت‌ها، حقوق بین‌الملل به‌عنوان یک متغیر وابسته، همواره دستخوش تحولات است. مهم‌ترین عرصه تحول‌آفرین در حقوق بین‌الملل، حقوق بین‌الملل بشر است. نهضت انسانی شدن حقوق بین‌الملل و بشرمحور شدن قوانین داخلی کشورها و به‌تبع آن قوانین بین‌الملل جملگی نمایانگر ماهیت تکاملی و پویایی این حوزه موضوعی است.^{۱۸}

ه) جایگاه رفیع عرف به‌عنوان منبع اصلی

در چنین نظامی با چنین ویژگی‌ها، عرف به‌عنوان یک رویه مورد قبول دولت‌ها، خود را در قامت یک قاعده حقوقی لازم‌الاجرا درآورده و به مهم‌ترین منبع حقوق بین‌الملل بدل گشته است. عرف به دلیل دارا بودن ویژگی‌هایی چون انطباق‌پذیری سریع، عام بودن و داشتن خاصیت جایگزینی، از جایگاه

17. Consent Based

۱۸. مهدی عبدالملکی، ولی‌اله نوری، امیر محمودی و مجید زحمتکش، آینده حقوق بین‌الملل تحقق آرمان‌شهر، جلد دوم (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۰)، ۱۷.

رفیعی در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل برخوردار گشته است.^{۱۹}

۱-۲- ماهیت و ویژگی‌های نظام حقوق بین‌الملل بشر

حقوق بشر به اعتبار برخورداریِ انبای بشر از حقوقی که منبعث از کرامتِ ذاتی آنها است، عمری به قدمت خود انسان دارد و به اعتبار شناسایی و استقرار در نظام حقوق بین‌الملل، با سازمان ملل متحد عمری برابر دارد؛ بنابراین حقوق بشر قدیم است و شناسایی و اعلام آن حادث.^{۲۰} حقوق بشر مجموعه حق‌هایی است که هر فرد باید در برابر دولت و هر مرجع عمومی دیگر به خاطر عضویت خود در خانواده بشری صرف‌نظر از هر ملاحظه‌ای، برخوردار باشد.^{۲۱} حقوق بشر به معنای امروزی، اصطلاحی نوپا و جدید است. این اصطلاح، پس از جنگ جهانی دوم و تأسیس سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵، وارد ادبیات حقوقی و محاورات روزمره شد. این واژه، جایگزین اصطلاح حقوق طبیعی و حقوق انسان گردید که قدمتی بیشتر دارند.^{۲۲} پیش از سال ۱۹۴۵، هیچ‌گونه متن بین‌المللی که بر وجود یا تعریف این حقوق دلالت داشته باشد، وجود نداشت. آن معاهداتی هم که در سال ۱۹۱۹ میان متفقین از یک طرف و لهستان، چکسلواکی، یونان، رومانی و یوگسلاوی از طرف دیگر انعقاد یافته بود، اساساً به حقوق اقلیت‌ها یعنی آن دسته از افراد بشر که به نژاد، مذهب یا زبان خاصی تعلق داشتند، اختصاص یافته و از این حیث خود متضمن نوعی نابرابری میان اقلیت و اکثریت بود؛ اما در سال ۱۹۴۵، حقوق بشر که تا آن زمان از جمله مسائلی به شمار می‌آمد که به استناد ماده ۱۵ میثاق جامعه ملل در صلاحیت انحصاری دولت‌ها قرار داشت، از زندان حاکمیت بی‌چون‌وچرای دولت‌ها به در آمد و تحقق نخستین هدف ملل متحد که همانا حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، منوط به رعایت آن گردید؛ تا آنجا که رعایت حقوق اساسی بشر، به موجب بند ۲ از مقدمه و بند ۳ از ماده ۱ منشور ملل متحد، به صورت مرام اصلی سازمان ملل در آمد و ماده ۵۵ همان منشور، به صراحت از ارتباط میان این دو مفهوم (صلح و امنیت جهان با حقوق بشر) سخن به میان آورد.^{۲۳} امروزه از رهگذر نیم قرن فعالیت و ابتکار عمل ملل متحد، مجموعه تحسین‌برانگیزی از دکنترین حقوق بشر در حقوق بین‌الملل شکل گرفته است. این جایگاه در تعارض

۱۹. زرنشان، پیشین، ۲۸-۳۴.

۲۰. زمانی، پیشین، ۲۹.

21. C. Raj Kumar, "National Human Rights Institutions: Good Governance Perspectives on Institutionalization of Human Rights", *American University International Law Review*, 19, 2(2003), 3.

۲۲. ناصر قربان‌نیا، در جستجوی حق و عدالت (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۴)، ۱۵۱.

۲۳. هدایت‌الله فلسفی، «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی»، تحقیقات حقوقی، ۱، ۱۶-۱۷ (۱۳۷۴)، ۹۶-۹۷.

آشکار با وضعیت پنجاه سال پیش قرار دارد؛ زمانی که هیچ مجموعه قواعد بین‌المللی در زمینه حقوق بشر وجود نداشت.^{۲۴}

شناخت ماهیت حقوق بشر و به بیان دیگر شناخت بنیان‌های فلسفی حقوق بشر، به دو علت کماکان زنده و پویا است. علت اول، نوپایی این حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل است که همان‌طور که اشاره شد شناسایی آن و قرار گرفتن آن در لباس قواعد حقوقی، به بعد از تأسیس سازمان ملل متحد برمی‌گردد. علت دوم، اینکه هنوز بر سر مفهوم حقوق بشر اتفاق نظری حاصل نشده و این تشتتِ نظرات، نتیجه نگرش‌های فلسفی مختلف به انسان و حقوق او است. به بیان واضح‌تر هنوز درک واحد و یکپارچه‌ای از حقوق انسان‌ها به دست نیامده و لاجرم، اقتدار حقوق بین‌الملل بشر نیز با چالش‌هایی روبرو است^{۲۵} و از این رو، بررسی مفهوم حقوق بشر و بنیان‌های فلسفی آن، کماکان بحثی زنده در این رشته محسوب می‌شود.

با توجه به تعاریف مختلف ارائه‌شده از حق و انسان^{۲۶} می‌توان گفت، حقوق بشر عبارت است از سلطه، اختیار، امتیاز و توانایی که انسان از آن برخوردار است. با این تعریف، حقوق بشر دارای ویژگی‌هایی است از جمله اینکه از سنخ امتیاز برای دارنده حق است، تعلق حق به شخص با توان و اختیار وی تلازم دارد و در آخر اینکه حق بشری، امتیاز حمایت شده است. به‌طور کلی می‌توان گفت که حقوق بشر معاصر، دربردارنده حقوق افراد در مقابل دولت است و کارکرد اصلی آن، تحدید قدرت دولت در مقابل افراد است. به این ترتیب، دولت‌ها متعهدند حقوق بشر را برای افراد تضمین و حمایت کنند.^{۲۷}

حقوق بشر، هم با اخلاق مرتبط است، هم با حقوق، زیرا هم با ارزش‌هایی مثل عدالت، برابری، آزادی و همبستگی سروکار دارد و هم با فرآیندهای شناسایی حق، آیین‌های اعمال حق و نظام‌های تضمینی آن.^{۲۸} بر این اساس، حقوق طبیعی، برابری، آزادی و عدالت، مبانی حقوقی برخورداری انسان‌ها از حقوق بنیادین بشر هستند. در توضیح مبنای حقوق طبیعی، لازم به اشاره است که نماینده اصلی

۲۴. حسین شریفی طرازکوهی، حقوق بشر نظریه‌ها و رویه‌ها (تهران: نشر میزان، زمستان ۱۳۹۷)، ۷۰.
25. See: Marie-Bénédicte Dembour, "What Are Human Rights? Four Schools of Thought", *Human Rights Quarterly*, 32, 1(2010), 1.

۲۶. سیده لطیفه حسینی، آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی، بررسی مفهوم حقوق بشر (تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۳)، ۴-۵.

۲۷. سیدمحمد قاری سیدفاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر، جلد اول، چاپ ششم (تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۸)، ۳۱.

۲۸. سیدمحمد قاری سیدفاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر دوم، چاپ سوم (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳)، ۱۹.

نظریه حقوق طبیعی در دنیای مدرن (جان لاک) اذعان می‌دارد: «حقوق طبیعی از آن جهت که از طبیعت انسان سرچشمه می‌گیرد و در قانون طبیعت یافت می‌شود، مبنای حقوقی برای برخورداری انسان‌ها از حقوق بشر تلقی می‌گردد.»^{۲۹}

با عنایت به ماهیت منحصر به فرد حقوق بشر و تفاوت آن با سایر حوزه‌های حقوق بین‌الملل، در زیر به چند مورد از ویژگی‌های ماهوی منحصر به فرد و شاخص آن که موجبات تفاوت در تفسیر واژگانی چون توسعه مترقیانه را فراهم می‌سازد، اشاره خواهد شد.

الف) ذاتی بودن

معمولاً هر حق و تکلیفی یا بر اثر یک عمل قاصدانه و ارادی به وجود می‌آید و یا یک اتفاق، بدون قصد و به ناخواست، آن را به وجود می‌آورد. برای مثال حق مستأجر بر مال مورد اجاره از عقد اجاره که یک عمل ارادی و قاصدانه است، حاصل می‌شود و حق مصدوم برای مطالبه خسارت در یک تصادف رانندگی از حادثه‌ای ناخواسته پدید می‌آید؛ اما حقوق بشر نه حاصل قصد و اراده است و نه نیازمند وقوع حادثه یا اتفاقی است. این حقوق، ذاتی آدمیزاد است و در سرتاسر دوران زندگی با او همراه است. افراد یا گروه‌های بشری صاحبان این حقوق هستند و تکلیفی که در تقابل با این حقوق وجود دارد، بر عهده دولت است.^{۳۰}

ب) ابتنا بر اصل عدم تبادل منافع

ابتنای حقوق بین‌الملل بشر بر قواعدی با ویژگی یک‌طرفه و حمایت‌گرایانه که به اصل عدم تبادل منافع معروف شده است، اصلی‌ترین ویژگی این حوزه موضوعی است. حقوق بشر، مجموعه حق‌های ذاتی انسان‌ها است که افراد به صرف انسان بودن از آن بهره‌مند می‌شوند و در مقابل، مجموعه‌ای تمام و کمال از تکالیف و وظایف دولت‌ها و سایر بازیگران عرصه بین‌المللی نظیر سازمان‌های بین‌المللی را به دنبال دارد.^{۳۱} بر این اساس، دولت‌ها برخلاف سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل، هیچ منفعتی در قبال احترام، تضمین و اجرای حقوق بشر ندارند و تنها مکلف به حمایت و ارتقای آنها هستند.^{۳۲} این ویژگی منحصر به فرد، جایگاهی ممتاز به این رشته داده و آن

29. Janusz Symonides, *Human Rights: Concept and Standards* (Milton Park, Abingdon: Routledge, 2000), 37.

۳۰. موحد، پیشین، ۴۰۷.

31. Matthew Craven, "Legal Differentiation and the Concept of the Human Rights Treaty in International Law", *European Journal of International Law*, 11, 3(2000), 500.

۳۲. سیدمحمد قاری سیدفاطمی، «معاهدات حقوق بشری فضایی متفاوت»، حقوقی بین‌المللی، ۲۰، ۲۸ (۱۳۸۲)، ۹.

را از سایر رشته‌ها مجزا می‌نماید. دولت‌هایی که پیش‌تر در عرصه بین‌المللی، صاحبان حق بودند و سال‌های پس از پیمان وستفالیای^{۳۳}، هیچ معاهده‌ای را جز بر اساس رضایت و اراده خود امضا و تصویب نمی‌کردند، پس از شکل‌گیری سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵ و به‌ویژه با تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ دریافتند که صحنه بین‌المللی دستخوش تغییر است و دیگر در حوزه حقوق بشر نمی‌توانند خود را صاحبان منحصربه‌فرد حق تلقی کرده و منافع و مصالح خود را بر رعایت و اجرای حقوق بشر رجحان دهند.

ج) انسان‌محوری تمامی اسناد و معاهدات این حوزه

اساساً در هیچ حوزه حقوق بین‌الملل به غیر از حقوق بشر، آحاد بشریت موضوع معاهده نیستند. دولت‌ها واضح و اطراف معاهدات بوده و معاهدات اصولاً بین‌الدولی هستند. لیکن افراد، ذی‌نفعان اصلی معاهدات تلقی می‌شوند. در واقع معاهدات حقوق بشری، از طرف دولت‌ها و بین آنها نوشته می‌شوند، متضمن تکالیفی برای دولت‌ها و حقوقی برای افراد یا انسان‌ها هستند. این خاصیت، جلوه‌ای متفاوت به این حوزه موضوعی می‌بخشد. از این رو، معاهدات حقوق بشری، ساختار دولت‌محور معاهدات بین‌المللی را با دگرگونی مواجه ساخته‌اند.^{۳۴}

د) ماهیت اعلامی اسناد و معاهدات حقوق بشری

از دیگر ویژگی‌های ماهوی حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر این است که اسناد حقوق بشری، جملگی وصف و ماهیتی اعلامی دارند. حقوق بشر، حقوق مختص و ذاتی انسان فارغ از رنگ، جنس، نژاد، مذهب، ملیت یا هر طبقه‌بندی دیگر است. اسناد بین‌المللی، تنها در جهت شناسایی این حقوق و به تن کردن لباس قاعده معاهده‌ای بر آنها، وضع و تصویب می‌شوند. این حق‌ها، از زمانی که بشریت پا به عرصه خاکی نهاده، موجود بودند اما شاید شناسایی نشده یا در قالب یک سند (اعم از قطعنامه، اعلامیه، تصویب‌نامه، رأی دادگاه، نظریه تفسیری یا یک معاهده) مورد شناسایی قرار نگرفته بودند. به بیان دیگر، حیات قاعده حقوق بشری، مستقل از سندی است که آن را بیان می‌کند. این موضوع، از نحوه انشا و نگارش اسناد حقوق بشری نیز قابل دریافت است. نام‌گذاری اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ مجمع عمومی، گواه روشنی از ماهیت اعلامی این سند

33. Treaty of Westphalia, Available at: https://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp, Accessed July 15, 2021.

۳۴. سوریا پی سویدی، نظام حقوق بشر سازمان ملل متحد، ترجمه و تحقیق سیدقاسم زمانی و امیرحسین محبعلی (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۸)، ۱۲.

است. این وصف ماهوی حقوق بین‌الملل بشر (اعلامی بودن)، آن را نسبت به سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل که در آنها قواعد به واسطه عرف یا سند ایجاد می‌شوند، متمایز می‌کند. (ه) عام‌الشمول بودن تعهدات حقوق بشری علاوه بر موارد فوق، از جمله دیگر ویژگی‌های این حوزه موضوعی این است که حق‌های بشری، قابلیت اعمال جهانی دارند. در بسیاری از موارد، آشکارا می‌توان سخن از عام‌الشمول بودن قواعد مندرج در اسناد حقوق بشری راند.^{۳۵}

۲- تعریف تدوین و توسعه مترقیانه در نظام حقوق بین‌الملل

ماده ۱۵ اساسنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل^{۳۶}، سعی بر تفکیک مفاهیم تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل دارد. اصطلاح «توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل»، به معنی تهیه و آماده‌سازی پیش‌نویس یا طرح عهدنامه‌هایی در زمینه موضوعاتی است که هنوز در حقوق بین‌الملل قاعده‌مند نشده‌اند و یا در آن موارد، حقوق هنوز به حد کافی در رویه کشورها توسعه نیافته است و اصطلاح تدوین نیز به معنی قاعده‌مند کردن بسیار صحیح و منظم قواعد بین‌الملل در زمینه‌هایی است که پیش‌تر تنها یک رویه ساده بوده است.^{۳۷}

بنابراین، فن ساخت اصول و قواعد بین‌المللی از عرف موجود و یا به عبارت دیگر، تغییر حقوق بین‌الملل عرفی به حقوق نوشته را در اصطلاح تدوین حقوق بین‌الملل و گسترش و تنظیم اصولی آن را «توسعه حقوق بین‌الملل» نام نهاده‌اند.

تدوین حقوق بین‌الملل، عملی معاهده‌ای است که از توافق کشورها و سایر تابعان حقوق بین‌الملل ناشی می‌شود و در نتیجه، تابع رضایت تابعان حقوق بین‌الملل است. در باب اینکه تدوین حقوق بین‌الملل یا توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل، کدام یک مفیدتر بوده و باید مقدم باشد، بحث و اختلاف نظر وجود دارد. دول غربی و همچنین دولت‌های دیگری که به سنت‌های محافظه‌کارانه پایبند هستند، تدوین حقوق بین‌الملل را مقدم می‌شمارند، در حالی که دول جدید و همچنین دولت‌های شرقی به توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل توجه دارند؛ زیرا در نظر اینان حقوق بین‌الملل سابق، یک حقوق استعماری

35. Yoram Dinstein, "The Erga Omnes Applicability of Human Rights", *Archiv Des Völkerrechts*, 30, 1(1992), 16-21.

36. Statute of the International Law Commission 1947, Available at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>, Accessed September 28, 2021.

37. Available at: <https://legal.un.org/docs/?path=/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf&lang=EF>, Accessed September 28, 2021.

است که دیگر قابل استناد نیست.^{۳۸}

عرصه تدوین و توسعه مترقیانه حقوق در نظام حقوق بین‌الملل عمومی، گواهی آشکار از ماهیت دوگانه (اعلامی و تأسیسی) قواعد قابل اعمال حقوق بین‌الملل است. در واقع عرصه تدوین، ناظر بر ماهیت اعلامی برخی از قواعد حقوق بین‌الملل بوده و عرصه توسعه مترقیانه ناظر بر ماهیت تأسیسی دیگر قواعد. البته تأثیرهای متقابل این دو عرصه بر یکدیگر در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل عمومی، غیرقابل انکار است. هرچند تدوین و توسعه در اصل متفاوت از یکدیگرند، ولی با وجود این، وابستگی نزدیکی به هم دارند؛ زیرا از یک طرف هیچ تدوینی محدود به اعلام صرفِ حقوقِ موجود نمی‌شود و از طرف دیگر هیچ وضع قاعده‌ای کاملاً بدیع نیست.^{۳۹}

ارگان‌های ذی‌صلاح مجمع عمومی، جهت حفظ وحدت و یکپارچگی کنوانسیون تنظیم شده، همواره کوشیده‌اند که در تنظیم نهایی کنوانسیون ذی‌ربط از هرگونه اقدامی که شائبه تفکیک مواد به مقررات مدون و غیرمدون را دامن می‌زند، اجتناب ورزند. برای مثال کمیسیون حقوق بین‌الملل نه در انتخاب موضوعات، نه در آیین و روش کار و نه در مرحله تنظیم و نهایی ساختن متن پیش‌نویس، واقعی بر تفکیک میان تدوین و توسعه نهاده است.^{۴۰}

۲-۱- نهادهای متولی تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل

نظر به وحدت واضع و تابع در نظام غیرمتمرکز حقوق بین‌الملل، نهادهایی که عهده‌دار تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل هستند (سازمان‌های بین‌المللی)، خود نیز تابع حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند. در فرآیند توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل، کمیسیون حقوق بین‌الملل نقشی کلیدی و محوری را ایفا می‌نماید. لیکن دیگر نهادها نیز در حوزه‌های موضوعی مختلف، نقشی مشابه کمیسیون حقوق بین‌الملل را ایفا نموده و می‌نمایند. از جمله این نهادها می‌توان به کمیسیون حقوق بشر و بعد از آن، شورای حقوق بشر و نهادهای معاهده‌ای اشاره نمود.

38. Arnold N. Pronto, "Codification and Progressive Development of International Law: A Legislative History of Article 13(1)(a) of the Charter of the United Nations", *FIU Law Review*, 13, 6(2019), 1106-1109.

39. Wolfke Karol, "Can Codification of International Law be Harmful?"; In Jerzy Makarczyk (ed), *Essays in International Law in Honour of Judge Manfred Lachs* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1984), 314.

۴۰. سیدقاسم زمانی، چالش‌ها و ابتکارات مجمع عمومی در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل در مجموعه مقالات همایش نقش مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل (تهران: انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، ۱۳۸۹)، ۱۲۳.

بر اساس بند الف ماده ۱۳ منشور سازمان ملل متحد، تکلیف تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل، بر عهده مجمع عمومی قرار داده شده است. این بند، مجمع عمومی را مکلف به ترویج همکاری بین‌المللی در امور سیاسی و تشویق توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل و تدوین آن می‌نماید. لازم به اشاره است که علاوه بر کمیسیون حقوق بین‌الملل، مجمع عمومی از دیگر ارگان‌های تخصصی فرعی خود مانند کمیته خلع سلاح، کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو، کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد حقوق تجارت بین‌الملل نیز در مسیر اجرای هدف تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل بهره برده است.^{۴۱} از سوی دیگر باید توجه داشت که سایر نهادهای ملل متحد نیز به‌نوبه خود در زمینه تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل نقش آفرین بوده‌اند. برای مثال به‌هیچ‌وجه نمی‌توان از نقش کمیسیون حقوق بشر به‌عنوان رکن فرعی شورای اقتصادی اجتماعی، در تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل غافل شد. در حقیقت قبل از آنکه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سوم آوریل با تصویب قطعنامه ۶۰/۲۵۱، شورای حقوق بشر را جایگزین کمیسیون حقوق بشر و نهاد وابسته به خویش نماید، معاهدات مختلفی را تنظیم نمود که از آن جمله می‌توان به میثاقین ۱۹۶۶ اشاره کرد.^{۴۲}

۲-۲- مشارکت دیگر بازیگران روابط بین‌الملل در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل

با وجود اینکه کمیسیون حقوق بین‌الملل به‌عنوان رکن فرعی مجمع عمومی، اصلی‌ترین مسئول در زمینه تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل محسوب می‌شود، لیکن نباید نقش سایر سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی را در این فرآیند نادیده انگاشت. ضرورت همکاری ملل متحد با دیگر سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی، باعث شد که به شورای اقتصادی اجتماعی (اکوسوک)^{۴۳} مأموریت داده شود که با آن دسته از سازمان‌های بین‌المللی که در حوزه فعالیت‌های ملل متحد مشغول فعالیت هستند، موافقت‌نامه همکاری منعقد نماید و پس از آن سازمان‌های ذی‌ربط به‌عنوان آژانس‌های تخصصی قلمداد گردند. بر اساس مواد ۷۰ و ۷۱ منشور ملل متحد، باب همکاری میان آژانس‌های تخصصی و ارکان اصلی و فرعی سازمان ملل گشوده شد. بر اساس این دو ماده، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی با ارگان‌های مسئول تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل، به‌انحای مختلف همکاری

41. Antonio Cassese and Joseph H. H. Weiler (eds), *Change and Stability in International Law- Making* (New York; Berlin: W. de Gruyter, 1988), 195.

۴۲. سیدقاسم زمانی، «نظارت جهانی بر اجرای حقوق بشر: از کمیسیون تا شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد»، پژوهش‌های حقوقی، ۵، ۹ (۱۳۸۵)، ۳۰۲.

43. ECOSOC: United Nations Economic and Social Council

می‌نمایند. برای مثال، کمیسیون حقوق بین‌الملل با فائو در مورد حقوق دریاها و منابع طبیعی مشترک، کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد در موضوع تابعیت، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در خصوص جرایم علیه صلح و امنیت بشری، انجمن حقوق بین‌الملل در خصوص حمایت دیپلماتیک و مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی، انجمن فرانسوی حقوق بین‌الملل در مورد چندپارگی حقوق بین‌الملل و ... مشاوره رسمی و غیررسمی داشته است.^{۴۴}

۳- دگرذیسی مفهومی «توسعه مترقیانه حقوق» در نظام حقوق بین‌الملل بشر در مقایسه با نظام حقوق بین‌الملل

در صحنه‌ای با ویژگی‌های فوق‌الذکر که تفاوت‌های آشکاری با صحنه سایر رشته‌های حقوق بین‌الملل عمومی دارد، مفهوم «توسعه مترقیانه حقوق» نیز دچار تحول و دگرگونی می‌شود. توسعه مترقیانه که پیش‌تر در حقوق بین‌الملل مطرح شده و یکی از وظایف و تکالیف کمیسیون حقوق بین‌الملل است، به معنای تهیه و آماده‌سازی پیش‌نویس یا طرح عهدنامه‌هایی در زمینه موضوعاتی است که هنوز در حقوق بین‌الملل قاعده‌مند نشده‌اند و یا در آن موارد، حقوق هنوز به حد کافی در رویه کشورها توسعه نیافته است.^{۴۵} بر اساس این تعریف، «توسعه» مفهومی تأسیسی دارد و بیشتر ناظر بر موضوعاتی است که قبل‌تر در رویه و عرف موجود نبوده و مقتضیات امروز جامعه بین‌المللی، خلق و تأسیس آن قاعده را ایجاب می‌نماید. برای مثال در حوزه حقوق دریاها، بسیاری از قواعد مندرج در کنوانسیون ۱۹۸۲ مونتگویی، جنبه توسعه‌ای (تأسیسی) داشته و پیش‌تر عرفی در آن زمینه وجود نداشته و لزوم انتظام‌بخشی به روابط دولت‌ها در آن موضوع خاص، تأسیس و ایجاد آن قاعده را ایجاب می‌کرده است. در نقطه مقابل «توسعه مترقیانه»، «تدوین» قرار دارد که به معنای قاعده‌مند کردن بسیار صحیح و منظم قواعد بین‌الملل در زمینه‌هایی است که قبلاً یک رویه ساده بوده است.^{۴۶} «تدوین» برخلاف «توسعه»، مفهومی مبتنی بر شناسایی دارد و نه تأسیس. برای مثال کمیسیون حقوق بین‌الملل، با تدوین یک رویه، به شناسایی آن در قالب یک قاعده حقوق بین‌المللی مبادرت ورزیده یا اینکه بر قاعده عرفی از قبل موجود، لباس جدید معاهده تن می‌کند.

حوزه موضوعی حقوق بشر، تمام و کمال در چهارچوب مفهومی «تدوین» معنا می‌یابد. همان‌طور

44. Available at: <https://legal.un.org/ilc/research.shtml>, Accessed July 5, 2021.

۴۵. ماده ۱۵ اساسنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل، قابل دسترسی در: <https://legal.un.org/ilc>, Accessed July 10, 2021

۴۶. همانجا

که در این پژوهش تبیین شد، حقوق و تعهدات بین‌المللی بشر، اساساً ماهیتی اعلامی دارند.^{۴۷} بدین معنا که این حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل، حق‌های بشری که از ازل برای انسان بوده است را تنها شناسایی کرده و آنها را در قالب‌های متفاوت اعم از عرف، اصول کلی حقوقی، دکترین و معاهدات تبیین می‌نماید. دقیقاً به همین دلیل است که مجمع عمومی سازمان ملل متحد، عنوان اعلامیه را برای سند مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ در رابطه با حقوق بشر برگزید.^{۴۸} بر همین اساس، تمامی معاهدات موجود در عرصه حقوق بین‌الملل بشر، ماهیتی اعلامی و نه تأسیسی دارند. برای همین است که کمیته‌های ناظر بر کنوانسیون‌های حقوق بشری همواره اعلام می‌دارند که با وجود اختیاری بودن خروج از یک معاهده حقوق بشری، خروج به معنای پایان تعهدات حقوق بشری دولت خارج‌شده از معاهده نیست، چرا که معاهده اساساً اعلام‌کننده حقوق از پیش موجود بوده و خروج از آن، قواعد عام‌الشمول عرفی قبلی را از بین نمی‌برد و لاجرم دولت‌ها هیچ‌گاه مبری از ایفای تعهدات حقوق بشری نبوده، نیستند و نخواهند بود. پیشی گرفتن قاعده^{۴۹} از نُرْم^{۵۰} یا به بیان ساده‌تر، غلبه کردن مظروف بر ظرف، سبب می‌شود که قالب رنگ بپازد و دولت‌ها همیشه خود را متعهد به حمایت، تضمین و اجرای حقوق بشر بدانند.

بنابراین، در این حوزه موضوعی، مفهوم «توسعه مترقیانه» به‌مانند آنچه در حقوق بین‌الملل و به‌عنوان یکی از کارویژه‌های کمیسیون حقوق بین‌الملل وجود داشت، یافت نمی‌شود. این حوزه، به جهت داشتن ماهیت صرفاً اعلامی قواعدش، تنها در محدوده «تدوین» معنا می‌یابد و «توسعه مترقیانه» در آن، دچار تحول مفهومی می‌شود.

۴- واژگان و مفاهیم جایگزین تدوین و توسعه مترقیانه حقوق در نظام حقوق بین‌الملل بشر

در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، به‌جای «توسعه» از واژه ارتقای جایگاه و مقام حقوق بشر سخن به میان می‌آید. به بیان بهتر، «توسعه» در حقوق بین‌الملل بشر، دچار دگردیسی مفهومی شده و ترویج قواعد و ارتقای جایگاه یا مقام بشر را به ذهن متبادر می‌کند. دقیقاً به همین خاطر است که در حقوق بشر، به‌جای استفاده از «تدوین و توسعه مترقیانه» از واژگانی چون «حمایت و ارتقای حقوق بشر» سخن

۴۷. هاله حسینی اکبرنژاد، ماهیت تعهدات حقوق بشری در نظام بین‌المللی (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۵۷.

۴۸. زمانی، گفتارهایی در حقوق بین‌الملل بشر، پیشین، ۵۳.

49. Rule

50. Norm

به میان می‌آید.

۴-۱- حمایت از حقوق بشر در معنای تدوین حقوق بشر

حمایت و محافظت از حقوق بشر، به معنای تضمین دسترسی تمامی انسان‌ها به بهره‌مندی از حقوق بشر است. تعهد به حمایت از حقوق بشر، بر دوش دولت‌ها است و سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشری، به‌عنوان تابعان حقوق بین‌الملل نیز در سال‌های اخیر دولت‌ها را در راه رسیدن به این هدف یاری می‌رسانند. حمایت و حفاظت از حقوق انسان‌ها، علاوه بر اینکه تعهد دولت‌ها مبنی بر مراقبت مقتضی^{۵۱} از حقوق مردم در برابر رفتار و عملکردهای کارگزاران و نهادهای دولت را به ذهن متبادر می‌کند، دربرگیرنده تعهد دولت‌ها نسبت عملکرد بازبزرگان غیردولتی اعم از شرکت‌ها نیز هست. بدین معنا که دولت‌ها نسبت به رعایت حقوق بشر توسط بازبزرگان غیردولتی هم تعهد به حمایت داشته و در صورت قصور، مسئولیت بین‌المللی خواهند داشت.^{۵۲}

در عمل برای حمایت از حقوق بشر و تضمین مقررات آن، دو راه وجود دارد: یکی استفاده از آیین‌های غیرحقوقی و دیگری توسل به آیین‌های حقوقی. وجه ممیزه آیین‌های حقوقی از آیین‌های دیگر، وضعیت رکنی نیست که در این قبیل موارد تصمیم‌گیری می‌کند، بلکه تصمیماتی است که از لحاظ حقوقی، لازم‌الاجرا به شمار می‌آید. نتیجه استفاده از آیین‌های غیرحقوقی که طبعاً تنوع بیشتری هم دارند، ارائه راه‌حلی است که همیشه مبتنی بر قواعد حقوقی نبوده، در پذیرش آنها اجباری نیز دیده نمی‌شود. با این حال، راه‌حلی غیرحقوقی چون خصلتی غیرحقوقی دارند، دامنه‌ای وسیع‌تر از تصمیمات حقوقی داشته، نیاز به مقدماتی استدلالی و براهینی خشک و بی‌روح نیز ندارند.^{۵۳}

مهم‌ترین اسناد بین‌المللی که به‌عنوان هسته و بنیان اصلی حقوق بشر شناخته می‌شوند عبارت‌اند از اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶). این سه سند، همراه یکدیگر به «لایحه یا منشور حقوق بشر» معروف گردیده‌اند.^{۵۴} به غیر از این سه سند اصلی و بنیادین، مجموعه اسناد و معاهدات حمایتی و تضمین‌کننده دیگری نیز در عرصه بین‌المللی وجود دارند. مبتنی بر این اسناد و معاهدات، سازکارهای

51. Due Diligence

۵۲. ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، قابل دسترسی در:

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97259>, Accessed August 5, 2021.

۵۳. فلسفی، پیشین، ۱۲۸.

54. Available at: <https://www.escr-net.org/resources/international-bill-human-rights>, Accessed August 12, 2021.

نظارتی حقوق بشری شکل گرفته‌اند. این سازکارها، بسته به اینکه توسط چه سندی شکل گرفته باشند، مأموریت‌ها و تکالیف متفاوتی را عهده‌دار هستند و به دو دسته کلی سازکارهای مبتنی بر منشور ملل متحد^{۵۵} و سازکارهای مبتنی بر معاهدات^{۵۶} طبقه‌بندی می‌شوند. اصلی‌ترین سازکارهای نظارتی مبتنی بر منشور عبارت‌اند از: شورای حقوق بشر و دفتر کمیساریای عالی ملل متحد. سازکارهای نظارتی مبتنی بر معاهدات نیز دربرگیرنده کمیته‌های ناظر بر ۹ معاهده اصلی و مرکزی حقوق بشر یعنی میثاقین، کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، کنوانسیون رفع تمامی اشکال تبعیض نژادی، کنوانسیون رفع تمامی اشکال تبعیض علیه زنان، کنوانسیون منع شکنجه و تمامی رفتارها و مجازات‌های بی‌رحمانه، غیرانسانی و تحقیرکننده و کنوانسیون حقوق کارگران مهاجر و کنوانسیون رفع هرگونه اشکال ناپدیدسازی اجباری هستند.^{۵۷}

لازم به توضیح است که شورای حقوق بشر به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد نظارتی مبتنی بر منشور ملل متحد، چهار رکن دارد. آیین شکایات، کمیته مشورتی، آیین گزارشگران ویژه (موضوعی و کشوری) و سازکار بررسی دوره‌ای جهانی (یو پی آر) چهار رکن شورای حقوق بشر است. این شورا، هر ساله سه اجلاس برگزار می‌کند و به‌عنوان یک نهاد نظارتی کاملاً سیاسی محسوب می‌شود.^{۵۸} سیاسی بودن این نهاد از این جهت است که تمامی افراد حاضر در اجلاس‌های شورا، نمایندگان دولت‌های خود و در واقع دیپلمات هستند و در ظرفیت نمایندگی، انجام وظیفه و تصمیم‌گیری می‌نمایند؛ ویژگی خاصی که در بسیاری از موارد نیز از آن به سیاست‌زدگی یاد می‌شود و پاشنه آشیل سلف شورا یعنی کمیسیون حقوق بشر بود.

از طرف دیگر، کمیته‌های ده‌گانه، به‌عنوان بازوهای اجرایی معاهدات اصلی حقوق بشری، در جهت حمایت و حفاظت از حقوق بشر ایفای نقش می‌کنند. این نهادها، عملکردهای متفاوتی نظیر قانون‌گذاری، نظارت و حل‌وفصل اختلافات را دارند. این اختیارات و وظایف، همراه با منشأهای تأسیسی متفاوت هستند. برای مثال، بررسی گزارش‌های دولت‌ها در مورد اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بر عهده کمیته حقوق بشر است که این وظیفه از ماده ۴۱ میثاق نشئت می‌گیرد و بنابراین، رضایت متعاقب دولت‌ها را لازم ندارد. از طرف دیگر، بررسی شکایات افراد از دولت‌ها، نشئت‌گرفته از توافق

55. Charter Bodies

56. Treaty Bodies

57. Human rights treaty bodies, Available at: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx>, Accessed August 12, 2021

58. United Nations Human Rights Council, Available at: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Home.aspx>, Accessed August 14, 2021.

جداگانه‌ای است که عموماً تحت عنوان پروتکل اختیاری میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی از آن یاد می‌شود. نهادهای معاهده‌ای، به‌منظور نظارت (حمایت) و تشویق دولت‌ها به قبول و اجرای تعهدات بین‌المللی، بر اساس کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشری ایجاد شده‌اند. نهادهای معاهده‌ای، کمیته‌های بین‌المللی متشکل از متخصصانی هستند که نظارت بر اجرای تعهدات دولت‌ها، بر اساس معاهده‌های اصلی حقوق بشری و پروتکل‌های اختیاری آن را عهده‌دار می‌باشند. در حال حاضر، ۱۰ نهاد معاهده‌ای جهت نظارت بر ۹ کنوانسیون حقوق بشری و یک پروتکل اختیاری وجود دارد. اعضای نهادهای معاهده‌ای، کارشناسان مستقلی هستند که در زمینه حقوق بشر، صاحب تخصص بوده و از حسن شهرت، اخلاق و بی‌طرفی برخوردار می‌باشند. لازم به ذکر است که اگرچه اعضای نهادهای معاهده‌ای به‌وسیله دولت‌ها انتخاب می‌شوند، اما این بدین معنا نیست که نماینده دولت خاصی هستند، بلکه آنها وظایف خود را در کمال بی‌طرفی و استقلال بر عهده خواهند گرفت. نهادهای معاهده‌ای، گروه‌های متشکل از کارشناسان خبره‌ای هستند که از نهادهای سیاسی و بین‌دولتی مثل شورای حقوق بشر سازمان ملل یا شورای امنیت، متفاوت هستند. تعداد کارشناسان هر نهاد، بین ۱۰ الی ۲۵ نفر متغیر است. اعضا توسط دولت‌ها برای یک دوره چهارساله نام‌نویسی کرده و انتخاب می‌شوند. انتخابات نیمی از اعضای کمیته، هر دو سال یک بار انجام می‌شود. توزیع متناسب جغرافیایی و فرهنگی نیز از جمله موارد مهم در انتخاب اعضای کمیته‌ها است.^{۵۹}

با توضیحات فوق مشخص می‌گردد که حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، علاوه بر ویژگی تورم هنجاری، با ویژگی تورم نهادی یا سازکاری نیز مواجه است. بدین معنا که در این حوزه، فارغ از جنس و ماهیت نهادهای نظارتی اعم سیاسی، شبه‌سیاسی یا حقوقی، دولت‌ها به‌عنوان بازیگران اصلی صحنه بین‌المللی و متعهدان بی‌واسطه و منحصر به فرد احترام، تضمین و اجرای حقوق بشر، تحت نظارت‌های همه‌جانبه و بعضاً همپوشان این نهادهای نظارتی و حمایتی قرار دارند؛ بنابراین، تورم ساختاری یا نهادی نیز در کنار تورم هنجاری، دیگر ویژگی عرصه حقوق بین‌الملل بشر به شمار می‌رود. ویژگی یا خصیصه‌ای که شاید به دلیل پر کردن خلأ اجرای تعهدات حقوق بشری توسط دولت‌ها یا به عرصه وجود نهاده است. این نظارت‌های تورمی که گاهی دولت‌ها را مکلف به ارائه گزارش‌های اولیه و دوره‌ای می‌کند، آن‌قدر زیاد و متنوع است که گاهی به کلافگی و صرف‌نظر کردن کشورها از ارائه گزارش منجر می‌شود. با این وجود، تأثیر بازگو کردن موارد نقض و اعلام نگرانی و هشدار از سوی نهادهای مختلف حقوق بشری

59. International Service for Human Rights I (SHR), A Simple Guide To The UN Treaty Bodies, 2015.

در عرصه جهانی، در رفع آن نقض و در مواردی جبران خسارات ناشی از آن غیرقابل انکار است. این نهادها و سازکارهای نظارتی، بلندگوی اعلام موارد نقض حقوق بشر توسط دولت‌ها بوده و از این طریق به حمایت و حفاظت از حقوق بشر مبادرت می‌ورزند.^{۶۰} بنا به گفته کلاپام^{۶۱}، اندیشمند نام‌آشنای حقوق بشری، حتی زمانی که دولت‌ها توصیه‌های نهاد معاهده‌ای را نادیده می‌گیرند یا رد می‌کنند، «کاملاً مشخص است که فرآیند آگاه‌سازی دولت‌ها از اینکه ناظران سازمان ملل نسبت به موضوع خاصی در قلمروی ایشان حساس شده‌اند، به آزادسازی (زندانیان) و تغییرات سیاسی منجر شده است».^{۶۲}

۴-۲- ارتقا، ترویج یا اعتلای مقام و جایگاه حقوق بشر در معنای توسعه مترقیانه حقوق بشر

از اواسط دهه پنجاه، سازمان ملل اقداماتی در جهت اعتلای مقام حقوق بشر به عمل آورده است و در این راه از وسایل و عوامل مختلفی مثل برنامه خدمات مشورتی، نظام گزارش‌های ادواری دولت‌های عضو و تحقیقات علمی در مورد حقوق معین، استفاده کرده است.^{۶۳}

مسئله کردن حقوق بشر و ترویج مفاهیم حقوق بشری، از جمله کارویژه‌ها و مأموریت‌های نهادهای حقوق بشری از جمله نهادهای سازمان ملل متحد بوده است. منظور از ارتقای حقوق بشر، ارتقای جایگاه و مقام حقوق بشر است که قواعد و هنجارهای ترمیمی شکل گرفته توسط دولت‌ها به همراه تأسیس نهادهای نظارتی و حمایتی متکثر در این مسیر گام برداشته‌اند.

در این مسیر (ارتقا و ترویج حقوق بشر) نقش دو نهاد، ویژه و قابل ارزش‌گذاری است که در زیر توضیحاتی در رابطه با آنها ارائه می‌گردد:

۴-۲-۱- کمیته‌های حقوق بشری

یکی از عمده‌ترین مثال‌های ارتقا یا ترویج حقوق بشر را می‌توان در یکی از کارویژه‌ها یا مأموریت‌های نهادهای معاهده‌ای جستجو کرد. نهادهای معاهده‌ای که به‌عنوان بازوهای اجرایی کنوانسیون‌های حقوق بشری، مأموریت‌های گوناگونی از جمله دریافت و بررسی گزارش‌های دوره‌ای دولت‌ها و دریافت

60. Olivier De Frouville, Strengthening the Rule of Law: The Right to an Effective Remedy for Victims of Human Rights Violations (Conference in Vienna, 27-28 June 2013).

61. Andrew Clapham

62. Andrew Clapham, Human Rights: A Very Short Introduction (Oxford: Oxford University Press, 2007), 74-75.

۶۳. فلسفی، پیشین، ۱۲۶.

شکایات فردی را دارند، به صدور نظرهای عمومی که به نوعی تفسیر مفاد مندرج در معاهدات است، مبادرت ورزیده و بدین طریق گامی بلند و تأثیرگذار در فرآیند ارتقای جایگاه حقوق بشر برمی دارند. نهاد‌های معاهده‌ای، نظر‌ها یا توصیه‌های عمومی که به معنای راهنماهای معتبر در مورد چگونگی اجرا و تفسیر کنوانسیون‌ها هستند را به دولت‌های عضو کنوانسیون ارائه می‌نمایند. نظرهای عمومی یا همان نظرهای تفسیری می‌توانند راهنمای ماهیتی در زمینه مواد خاصی از کنوانسیون در نظر گرفته شوند یا ممکن است راهنمای کلی‌تری برای دولت‌ها در موضوعاتی مانند چگونگی آماده‌سازی گزارش‌ها محسوب شوند.^{۶۴} نظرهای تفسیری، ممکن است از لحاظ درجه اهمیت و پیچیدگی متفاوت باشند و گاهی اوقات می‌توانند به‌عنوان تفسیر مواد خاصی از میثاق در نظر گرفته شوند. این نظر‌ها، همچنین ممکن است که بر اساس افزایش تجارب دولت‌ها یا پیشرفت در حوزه‌های خاص، مورد بازنگری یا جایگزینی قرار گیرند. روند ایجاد و تصویب نظرهای تفسیری متشکل از سه مرحله اصلی مشورت، تهیه پیش‌نویس و تصویب است.^{۶۵}

فیلیپ آلستوم، در تعریف نظرهای تفسیری اشعار می‌دارد: «نظرهای تفسیری وسیله‌ای است که به‌واسطه آن کمیته تخصصی حقوق بشر سازمان ملل متحد، نظرهای مورد لحاظ خود را در موضوعاتی که از مقررات معاهده منبعث می‌شوند و در راستای اجرای عملکرد نظارتی وی است، در قالب بیانیه و جملات رسمی ابراز می‌دارد.»^{۶۶}

کمیسر عالی پیشین حقوق بشر ملل متحد، در زمینه تقویت نهادهای مبتنی بر معاهده حقوق بشری سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۲، طرحی ارائه و ۱۰ هدف از جمله پیگیری اجرای مؤثر معاهده به‌وسیله دولت‌های عضو از طریق ارائه توصیه‌ها و نظر‌ها یا تصمیمات لازم از سوی نهادهای معاهده‌ای را مطرح می‌کند.^{۶۷}

۶۴. زهره سرایی و امیرحسین محبعلی، تفسیر حقوق بشر در آیین نظریه‌های کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۷)، ۵.

65. Committee On Enforced Disappearances, Rules of procedure and working methods, Accessed September 8, 2021, Available at: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/WorkingMethods.aspx>.

66. Philip Alston, "The Historical Origins of General Comments' in Human Rights Law", in Laurence Boisson De Charzournes and Vera Gowlland-Debbas (eds), *The International Legal System in Quest of Equity and Universality* (Brill, Nijhoff, 2001), 212.

۶۷. این اهداف ده‌گانه عبارت‌اند از ۱- عضویت: ارتقای تخصص، قابلیت دسترسی و استقلال تمام اعضای نهادهای معاهده‌ای؛ ۲- تطابق: تطابق دولت با گزارش‌دهی به معاهده (شامل گزارش‌دهی از طریق نهادهای میان‌وزارتخانه‌ای، وزارتخانه‌ای و آیین مصالحه ملی ذی‌نفعان)؛ ۳- اجرا: اجرای مؤثر به‌وسیله دولت‌های عضو معاهدات، توصیه‌ها، نظرات

در واقع نهادهای معاهده‌ای حقوق بشر، دامنه دقیق تعهدات مبهم دولت‌های عضو را در رابطه با معاهدات، از طریق توسل به تفسیر تعیین می‌کنند. این عمل از یک منظر، با ارائه نظرها و دیدگاه‌ها در رابطه با شکایات فردی صورت می‌گیرد و از طرف دیگر بررسی گزارش دولت‌های عضو و ارزیابی اجرای تعهدات از سوی آنها این امکان را برای نهادهای معاهده‌ای فراهم می‌کند که به نحوی در فرآیند قاعده‌سازی مشارکت نمایند.^{۶۸}

در این چهارچوب، علاوه بر نهادهای ناظر بر میثاقین (کمیته حقوق بشر به‌عنوان نهاد ناظر بر میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان نهاد ناظر بر میثاق دوم) کمیته حقوق کودک نیز نقشی مهم و تأثیرگذار در حمایت و ارتقای حقوق کودکان ایفا کرده است.^{۶۹} کمیته حقوق کودک تا به امروز، ۲۵ نظر تفسیری را در تفسیر مواد کنوانسیون حقوق کودک ارائه داده است. جمهوری اسلامی ایران برای اولین بار در جریان شکل‌گیری یکی از این نظرات تفسیری که در واقع مرتبط با پیش‌نویس بازنگری شده نظر تفسیری شماره ۱۰ کمیته حقوق کودک (با موضوع عدالت نوجوانان) بود، مشارکت نمود و نظر خود را به کمیته تقدیم کرد.^{۷۰}

۴-۲-۲- دیوان بین‌المللی دادگستری

دیوان بین‌المللی دادگستری، به‌عنوان رکن قضایی سازمان ملل متحد، تأثیری شگرفت در ارتقای جایگاه حقوق بشر و ترویج مفاهیم حقوق بشری داشته است. این نقش کلیدی دیوان را می‌توان از دعوای رسیدگی شده در این مرجع و همچنین نظرهای مشورتی آن مستفاد کرد.^{۷۱}

با تصمیمات نهادهای معاهده‌ای؛^۴ گزارش‌ها؛ با تمرکز بیشتر و تحلیلی‌تر بر گزارش‌های دولت‌ها؛^۵ حمایت از کنفرانس‌ها؛ ارتقای ظرفیت خدمات کنفرانس‌ها به‌منظور حمایت از نهادهای معاهده‌ای؛^۶ شکایات؛ ارتقای ظرفیت‌های مؤثر دولت‌ها در پاسخ متناسب به شکایات افراد؛^۷ حمایت دبیرکل؛ ارتقای ظرفیت دبیرکل به‌منظور حمایت از نظام نهادهای معاهده‌ای؛^۸ گفتگوهای سازنده؛ رویکردهای هماهنگ نسبت به تضمین مؤثر گفتگوهای سازنده با دولت‌ها؛^۹ دسترسی و در معرض دید بودن؛ دسترسی جهانی و قابلیت رؤیت کار نهادهای معاهده‌ای؛^{۱۰} توصیه‌ها؛ تصویب توصیه‌های متمرکزتر، مختصرتر و قابل اجرائر. برای مطالعه بیشتر نک:

Navanethem Pillay, Strengthening the United Nations human rights treaty body system: A report by the United Nations High Commissioner for Human Rights (UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 2012).

68. Geir Ulfstein, *Law-Making by Human Rights Treaty Bodies* (Routledge, 2014), 1.

۶۹. امیرحسین محبعلی، مریم مهیمنی و زهره سرائی، تفسیر حقوق کودک در آیین نظر به‌های کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۸)، ۵.

70. Draft revised General Comment No. 10 (2007), Accessed September 20, 2021.

71. Sandy Gandhi, "Human Rights and the International Court of Justice The Ahmadou Sadio Diallo Case", *Human Rights Law Review*, 11, 3(2011), 527-528.

اگرچه دیوان محدودیت‌هایی هم در رابطه با «رضایی بودن صلاحیت»^{۷۲} و هم در رابطه با چهارچوب مطرح شده در دادخواست‌ها دارد، اما بارها نشان داده با اینکه دادگاه جهانی حقوق بشر نیست، می‌تواند در اثنای رسیدگی‌های خود، نقشی مؤثر در حمایت و ارتقای حقوق بشر ایفا نماید.^{۷۳}

دیوان بین‌المللی دادگستری، از دریچه صدور دستورهای موقت و احکام، در رسیدگی‌های ترافیعی و همچنین از طریق صدور نظریه‌های مشورتی در مواردی که ارکان سازمان سؤالی را مطرح می‌کنند، در مسیر ارتقا و ترویج حقوق بشر گام برمی‌دارد. نظرهای جداگانه قضات نیز که بعضاً به صورت مفصل منتشر می‌شوند، اسناد مهمی است که در چهارچوب دکترینال و به عنوان منبع کمکی حقوق بین‌الملل، به ترویج حقوق بشر کمک کرده و می‌نماید.^{۷۴}

این رکن ملل متحد می‌تواند با تعریف و تفسیر کنوانسیون‌ها و تعهداتی که بر عهده دولت‌ها قرار دارد، سهم خود را در این خصوص ایفا نماید. دیوان، در مواردی قواعد عرفی موجود در حقوق بین‌الملل بشر را مورد تأیید و پذیرش قرار داده است و در مواردی هم آنها را به حقوق مخصصات مسلحانه تسری داده است. تصور می‌شود که دیوان بین‌المللی دادگستری، اولین مرجعی است که با صراحت اعلام می‌کند که یک ارتباط مستقیم بین حقوق بشر و حقوق بشردوستانه وجود دارد و حقوق بشر در زمان جنگ هم اعمال می‌شود. مهم‌ترین مصداق آن در نظر مشورتی دیوان در قضیه دیوار حائل است.^{۷۵}

تعیین دیوان بین‌المللی دادگستری از سوی کمیسیون حقوق بین‌الملل، به عنوان مرجع تشخیص قواعد آمره^{۷۶} حقوق بین‌الملل عام نیز نقش بالقوه‌ای به دیوان جهت تضمین رعایت قواعد حقوق بشر اعطا کرده است که بدون تردید در آینده می‌تواند در تحکیم پایه‌های حقوق بشر و اثبات آنها به جامعه جهانی مؤثر واقع شود.^{۷۷}

چنانچه بخواهیم به عنوان نمونه، به تحول در مفهوم یکی از حق‌های بشری در عملکرد دیوان بپردازیم، می‌توان به حق تعیین سرنوشت اشاره کرد. این حق که در ماده ۱ میثاقین، مورد شناسایی و تضمین قرار گرفته است، یکی از حقوق چالش برانگیز در میان دولت‌ها بوده و دیوان در قضایای متعدد

72. Consent Based

73. John R. Crook, "the International Court of Justice and Human Rights", *Northwestern Journal of Human Rights*, 1, 1(2004), 1-8.

74. Ibidem

۷۵. زمانی، گفتارهایی در حقوق بین‌الملل بشر، پیشین، ۸۱.

76. Jus Cogens

۷۷. همان، ۸۲.

از جمله قضیه آفریقای جنوب غربی، نامیبیا و صحرای غربی^{۷۸}، دیوار حائل^{۷۹} و به‌تازگی جدایی چاگوس از موریس^{۸۰}، ابتکارهای جالبی در این خصوص داشته که در مجموع می‌توان این ابتکارات را در جهت ترویج و ارتقای این حق، تفسیر نمود. برای مثال در نظریه مشورتی اخیر (جدایی چاگوس از موریس) دیوان به عرفی بودن قطعنامه ۱۵۱۴ مجمع عمومی^{۸۱} (قطعنامه موسوم به استعمارزدایی) در رابطه با حق تعیین سرنوشت رأی داد.^{۸۲}

نتیجه‌گیری

نظام حقوق بین‌الملل در مقایسه با سایر نظام‌های حقوقی، دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است. علاوه بر این، حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر به‌عنوان یکی از حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل نیز دارای ویژگی‌های خاص خود بوده که هم از ویژگی‌های خاص حقوق بین‌الملل تأثیر پذیرفته و هم آشکارا بر حقوق بین‌الملل تأثیر گذاشته است. اصلی‌ترین بروز و نمود تأثیرگذاری حقوق بشر بر حقوق بین‌الملل را می‌توان در «نهضت انسانی شدن حقوق بین‌الملل» جستجو کرد. امروزه دیگر رعایت، تضمین و اجرای حقوق بشر، تنها مختص به حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر نیست و از قابلیت اعمال قواعد حقوق بشری بر بازیگرانی چون سازمان‌های مردم‌نهاد، شرکت‌های فراملی و حتی اشخاص انسانی سخن به میان می‌آید. مراقبت مقتضی حقوق بشری به‌عنوان تعهدی بر ذمه شرکت‌های فراملی و همچنین تلاش برای نیل به معاهداتی الزام‌آور به‌منظور متعهد نمودن بازیگران غیردولتی، جملگی نشانه‌هایی بر تأثیرگذاری روزافزون قواعد حقوق بشری بر حوزه‌های مختلف حقوق بین‌الملل است.

تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل نیز از این شرایط حقوق بشر محور جدا نیست. علاوه بر این، بر هم زدن قاعده بازی که امروزه به یکی از ویژگی‌های حقوق تکاملی بشر بدل گشته است تا بدان‌جا پیش رفته که می‌توان از دگرذیسی مفهومی واژگان در این حوزه موضوعی سخن به میان آورد. یکی از این واژگان

78. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) , Accessed September 20, 2021, Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/53>

79. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Accessed September 20, 2021, Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

80. Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Accessed September 20, 2021, Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/169>

81. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx>, Accessed September 28, 2021

۸۲. محمدحسین لطیفیان، نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه چاگوس در آینه حق بر تعیین سرنوشت، تالار گفتگوی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، ۱۳۹۹.

که در حوزه موضوعی حقوق بشر دچار تحول مفهومی شده و بعضاً واژگان جایگزینی برای آن استفاده می‌شود، «توسعه مترقیانه حقوق» است.

با تکیه بر مبانی مورد اشاره در این پژوهش و در چهارچوب نظری حقوق بین‌الملل بشر، می‌توان چنین نتیجه گرفت:

(الف) نظر به ماهیت اعلامی تمامی قواعد حقوق بشری به‌عنوان یکی از ویژگی‌های حقوق بین‌الملل بشر، واژه «توسعه مترقیانه حقوق» در حقوق بین‌الملل که معنایی تأسیسی و نه اعلامی دارد، در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر دچار دگردیسی مفهومی شده و معنای تأسیس و ایجاد حقوق را به ذهن متبادر نمی‌کند.

(ب) در حوزه حقوق بین‌الملل بشر واژه «توسعه مترقیانه حقوق» بر خلاف حقوق بین‌الملل که به معنای ایجاد و تأسیس قواعد حقوقی جدید است، به معنای ارتقای جایگاه و مقام حقوق بشر و ترویج حق‌های بشری می‌باشد.

(ج) نظر به این تحول و دگردیسی مفهومی که ناظر بر ماهیت و ویژگی‌های خاص حقوق بین‌الملل بشر در مقایسه با حقوق بین‌الملل است، واژگان «حمایت و ارتقای حقوق بشر» به‌جای «تدوین و توسعه مترقیانه حقوق» مورد استفاده قرار می‌گیرد.

(د) از جمله نهادهایی که بیشترین سهم را در توسعه مترقیانه حقوق بشر به معنای ارتقای جایگاه و ترویج آن داشته‌اند می‌توان به کمیسیون حقوق بشر سابق، شورای حقوق بشر کنونی، دیوان بین‌المللی دادگستری، نهادهای معاهده‌ای، سازمان‌های مردم‌نهاد و آژانس‌های تخصصی ملل متحد اشاره کرد.

(و) تردیدی نیست که ماهیت و ویژگی‌های خاص حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، تفاوت‌های مفهومی دیگری را نیز در سایر واژگان و عبارات مشترک این حوزه با سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل رقم می‌زند.

(ه) بر این اساس، هرگونه مطالعه و پژوهش در زمینه حقوق بین‌الملل بشر، جز در این چهارچوب نظری ترسیم شده و با در نظر گرفتن ماهیت و ویژگی‌های منحصربه‌فرد این حوزه موضوعی، نمی‌تواند با هدف و اهمیت ترسیم شده (حمایت و ارتقای جایگاه حقوق بشر) سنجیت داشته باشد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی
کتاب‌ها

- ابراهیم گل، علیرضا. مسئولیت بین الملل دولت، چاپ ۱۰. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۷.
- جوزف، سارا، جنی شولتز و ملیسا کسن. میثاق بین الملل حقوق مدنی و سیاسی، ترجمه و تحقیق سیدقاسم زمانی و همکاران، جلد ۱ و ۲. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵
- حسینی اکبرنژاد، هاله. ماهیت تعهدات حقوق بشری در نظام بین المللی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۵.
- زرنشان، شهرام. شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین الملل عرفی، چاپ دوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳.
- زمانی، سیدقاسم. گفتارهایی در حقوق بین الملل بشر. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۴۰۰.
- سرایی، زهره و امیرحسین محبعلی. تفسیر حقوق بشر در آیین نظریه‌های کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۷.
- سوبدی، سوریا پی. نظام حقوق بشر سازمان ملل متحد، ترجمه و تحقیق سیدقاسم زمانی و امیرحسین محبعلی. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۸.
- شریفی طرازکوهی، حسین. حقوق بشر نظریه‌ها و رویه‌ها. تهران: نشر میزان، زمستان ۱۳۹۷.
- شهبازی، آرامش. نظام حقوق بین الملل وحدت در عین کثرت. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۹.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا. حقوق بین الملل عمومی، چاپ چهلم. تهران: گنج دانش، ۱۳۹۰.
- عبدالمالکی، مهدی، ولی اله نوری، امیر محمودی و مجید زحمتکش. آینده حقوق بین الملل تحقق آرمان شهر، جلد دوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۰.
- عسکری، پوریا. حق شرط بر معاهدات حقوق بشری، چاپ دوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۶.
- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد. حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر دوم، چاپ سوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳.
- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد. حقوق بشر در جهان معاصر، جلد اول، چاپ ششم. تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۸.
- قربان‌نیا، ناصر. در جستجوی حق و عدالت. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۴.
- کاسسه، آنتونیو. حقوق بین الملل، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.
- محبعلی، امیرحسین، مریم مهیمینی و زهره سرائی. تفسیر حقوق کودک در آیین نظریه‌های کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۸.
- موحد، محمدعلی. در هوای حق و عدالت، چاپ اول. تهران: کارنامه، ۱۳۸۱.
- والاس، ربکا. حقوق بین الملل، ترجمه و تحقیق سیدقاسم زمانی و مهناز بهراملو، چاپ پنجم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۴.

مقالات

- تانکین، گریگوری و سیدفضل‌الله موسوی. «آیا حقوق بین الملل عام تنها حقوق عرفی است؟». حقوقی

- بین‌المللی، ۱۳، ۱۸-۱۹ (۱۳۷۳)، ۳۶۷-۳۸۰.
doi: 10.22066/cilamag.1995.18301
- حسینی، سیده لطیفه. «آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی، بررسی مفهوم حقوق بشر (گزارش پژوهشی). تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۳.
- حسینی اکبرنژاد، هاله و حوریه حسینی اکبرنژاد. «نگاهی بر رویه‌های نهادهای بین‌المللی در هنجارسازی و توسیع مفاهیم حوزه زنان». مطالعات راهبردی زنان، ۱۹، ۷۶ (۱۳۹۶)، ۱۳۷-۱۵۸.
doi: 10.22095/jwss.2017.57646
- خوزه جیل، آمپاروسان و ابراهیم بیگزاده. «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر»، تحقیقات حقوقی، ۳، ۲۹-۳۰ (۱۳۷۹)، ۲۵۵-۳۰۷.
https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56767
- زمانی، سید قاسم. چالش‌ها و ابتکارات مجمع عمومی در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل در مجموعه مقالات همایش نقش مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل. تهران: انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، ۱۳۸۹.
- زمانی، سیدقاسم. نظارت جهانی بر اجرای حقوق بشر: از کمیسیون تا شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، پژوهش‌های حقوقی، ۵، ۹ (۱۳۸۵)، ۲۹۵-۳۱۴.
https://jlr.sdil.ac.ir/article_44513.html
- شریفی طرازکوهی، حسین و فاطمه فتح‌پور. «الزامات مقابله با تروریسم در پرتو روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل». مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۹، ۲۴ (۱۳۹۶)، ۲۱۱-۲۴۳.
doi: 10.22099/jls.2017.4150
- عسکری، پوریا و نیلوفر سعیدی. «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تأکید بر عفو بین‌الملل». پژوهش حقوق عمومی، ۱۸، ۵۳ (۱۳۹۵)، ۲۹-۵۷.
<https://doi.org/10.22054/qjpl.2017.7175>
- فلسفی، هدایت‌الله. «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی». تحقیقات حقوقی، ۱، ۱۶-۱۷ (۱۳۷۴)، ۹۵-۱۳۵.
https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56614.html
- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد. «معاهدات حقوق بشری فضایی متفاوت». حقوقی بین‌المللی، ۲۰، ۲۸ (۱۳۸۲)، ۴۴-۵.
- doi: 10.22066/cilamag.2003.18065
- لطیفیان، محمدحسین. نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه چاگوس در آینه حق بر تعیین سرنوشت. تالار گفتگوی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، ۱۳۹۹. قابل دسترسی در:
<https://unstudies.ir/iauns-forum/>
- محمودی کردی، زهرا. «ماهیت اصول کلی حقوقی و کارکردهای آن در حقوق بین‌الملل». حقوقی بین‌المللی، ۳۵، ۵۸ (۱۳۹۷)، ۳۲۹-۳۶۴.
doi: 10.22066/cilamag.2018.31692

(ب) منابع خارجی

Books

- Ackerly, A.B. *Universal Human Rights in a World of Difference*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Alston, P. and F. Megret (eds). *The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal*, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Alston, P. and R. Goodman. *International Human Rights*. Oxford: Oxford University

Press, 2012.

- Alston, Philip. "The Historical Origins of General Comments' in Human Rights Law". In Laurence Boisson De Charzournes and Vera Gowlland-Debbas (eds), *The International Legal System in Quest of Equity and Universality*. Brill, Nijhoff, 2001. <https://doi.org/10.1163/9789004479012>

- Amnesty International. *Amnesty International Handbook*, London: AI publications, 2002.

- Baghel, I. and S.N. Yadav. *Human Rights in the 21st Century*. Jnanada Prakashan, 2009.

- Bantekas, I. and L. Oette. *International Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

- Buchanan, R. and P. Zumbansen. *Law in Transition: Human Rights, Development and Transitional Justice*. Hart Publishing, 2014.

- Clapham, Andrew. *Human Rights: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

- Condorelli, Antonio and Joseph H. H. Weiler (eds). *Change and Stability in International Law- Making*. New York; Berlin: W. de Gruyter, 1988.

- Ishay, Micheline R. *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*. University of California Press, 2004. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctv1xxscm>

- Janusz, Symonides. *Human Rights: Concept and Standards*. Milton Park, Abingdon: Routledge, 2000.

- Justice Antonin Scalia. "Justice Scalia's Tribute and Thoughts on Human Rights" in Jo Carby-Hall (ed). *Essays on Human Rights: A Celebration of the Life of Dr Janusz Kochanowski*. Warsaw: Ius et Lex Foundation, 2014.

- Kamminga, M. T. *Inter-State Accountability for Violations of Human Rights*, Philadelphia. University of Pennsylvania Press, 1992.

- Karol, Wolfke. "Can Codification of International Law be Harmful?". In Jerzy Makarczyk (ed), *Essays in International Law in Honour of Judge Manfred Lachs*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1984.

- OHCHR and the Inter-Parliamentary Union (IPU). *Human Rights: Handbook for Parliamentarians N°26*. Inter-Parliamentary Union: the United Nations (Office of the High Commissioner for Human Rights, 2016.

- OHCHR. *A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights*, Geneva: Human Rights Publications 1995.

- *The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal*, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2013.

- Ulfstein, Geir. *Law-Making by Human Rights Treaty Bodies*. Routledge, 2014.

Articles

- Dembour, Marie-Bénédicte. "What Are Human Rights? Four Schools of Thought". *Human Rights Quarterly*, 32, 1(2010), 1-20. Available at <https://www.jstor.org/stable/40390000>

- Kumar, C. Raj. "National Human Rights Institutions: Good Governance Perspectives on

Institutionalization of Human Rights”. *American University International Law Review*, 19, 2(2003), 259-300. Available at <https://digitalcommons.wcl.american.edu/auilr/vol19/iss2/2/>

- Pronto, Arnold N. “Codification and Progressive Development of International Law: A Legislative History of Article 13(1) (a) of the Charter of the United Nations”, *FIU Law Review*, 13, 6(2019), 1101-1123. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3497168>

- Craven, Matthew. “Legal Differentiation and the Concept of the Human Rights Treaty in International Law”. *European Journal of International Law*, 11, 3(2000), 489-519. <https://doi.org/10.1093/ejil/11.3.489>

- Dinstein, Yoram. “The Erga Omnes Applicability of Human Rights”. *Archiv Des Völkerrechts*, 30, 1(1992), 16-21. <https://www.jstor.org/stable/40798679>

- Ghandhi, Sandy. “Human Rights and the International Court of Justice the Ahmadou Sadio Diallo Case”. *Human Rights Law Review*, 11, 3(2011), 527-555. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngr023>

- Crook, John R. “the International Court of Justice and Human Rights”, *Northwestern Journal of Human Rights*, 1, 1(2004), 2-8. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/vol1/iss1/2>

- Lord, Janet E. “Mirror, Mirror on the Wall: Voice Accountability and NGOs in Human Rights Standard Setting”. *Journal of Diplomacy and International Relations*, 5, 2(2004), 93-110. https://scholarship.shu.edu/diplo_ir/vol5/iss2/9

- Bird, Annie. “Third State Responsibility for Human Rights Violations”. *European Journal of International Law*, 21, 4(2010), 883-900, <https://doi.org/10.1093/ejil/chq066>

- Milner, Helen. “The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique”. *Review of International Studies*, 17, 1(1991), 67-85. doi:10.1017/S026021050011232X

Documents

- Committee On Enforced Disappearances. “Rules of procedure and working methods”, Accessed September 8, 2021, Available at: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/WorkingMethods.aspx>.

- De Frouville, Olivier. “Strengthening the Rule of Law; The Right to an Effective Remedy for Victims of Human Rights Violations”. Conference in Vienna, 27-28 June 2013.

- Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Accessed September 28, 2021.

- Draft revised General Comment No. 10 (2007), Accessed September 28, 2021. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/DraftGC10.aspx>

- International Covenant on Civil and Political Rights, Accessed September 20, 2021.

- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Accessed September 20, 2021.

- International Service for Human Rights I (SHR). A Simple Guide to the UN Treaty Bodies,

2015, Accessed July 5, 2021. Available at: https://www.ishr.ch/sites/default/files/documents/ishr_simpleguide_eng_final_final_dec15.pdf

- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Accessed September 20, 2021.

- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Accessed September 20, 2021.

- Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Accessed September 20, 2021

- Pillay, Navanethem. Strengthening the United Nations human rights treaty body system: A report by the United Nations High Commissioner for Human Rights. UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 2012. Accessed September 8, 2021. Available at: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/HRTD/docs/HCREportTBSstrengthening.pdf>.

- Statute of the International Law Commission 1947, Accessed October 2, 2021.

- Treaty of Westphalia Accessed September 28, 2021.

- UN Treaty Body Database, Accessed July 6, 2021.

- Universal Declaration of Human Rights Accessed July 5, 2021.

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی